

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด

เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕

หยิบยืมอุบายจากครูอาจารย์มาช่วยตัวเอง

เราเป็นนักศึกษาและนักปฏิบัติด้วยกันทุกคน ต่างก็มุ่งมาด้วยน้ำใจศรัทธา ไม่มีใคร บังคับบัญชา มาด้วยความมุ่งหวังหาความรู้ในธรรมทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ เจตนา เบื้องต้นของเราที่คิดดีแล้ว อย่าให้เสื่อมสูญอันตรธานหายไปเสีย เหลือแต่ความเกียจคร้าน เป็นเจ้าอำนาจครอบครองใจ ไปอยู่กับใครใครก็เบื่อและเหลือวิสัยที่จะอบรมสั่งสอน จะอยู่ คนเดียวก็ไม่ไว้ใจตัวเอง จึงเป็นความลำบาก เพราะความเกียจคร้านเป็นพ่อเรือนแม่เรือน การมาศึกษาไม่ใช่เพียงแต่ฟังเทศน์จากท่านอย่างเดียวเท่านั้น มรรยาทการพูด การทำ ข้อวัตรปฏิบัติ ซึ่งมองเห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู หรือเป็นสิ่งที่คิดได้ด้วยใจ จัดว่าเป็นการศึกษา ทั้งนั้น เพราะการศึกษาหมายถึงความสนใจในธรรมทุกชั้น ทั้งภายนอกภายใน มีการศึกษา ไปด้วย แก่ไขตัดแปลงไปด้วย ตลอดเวลาที่มารับการอบรมศึกษาจากท่าน

เวลานี้เรากำลังอยู่ในภาวะความเป็นผู้น้อย ซึ่งกำลังมุ่งหน้าต่อการศึกษาและปฏิบัติ เช่นเดียวกับเด็กซึ่งยังต้องอาศัยผู้ใหญ่เป็นที่เลี้ยงดูแลรักษา การเคลื่อนไหวไปมาทางความประพฤติ เรายังไม่เป็นที่ไว้ใจตัวเอง และครูอาจารย์ผู้ให้โอวาทสั่งสอนก็ยังไม่วางใจเรา ฉะนั้นเรื่องจึงขึ้นอยู่กับตัวเราเองว่า จะควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะเป็นผู้สมควรแก่ตนและวงพระศาสนา อย่าให้เป็นทำนองว่า อยู่กับครูอาจารย์ตั้งใจศึกษาและปฏิบัติดี แต่เมื่อจากท่านไปแล้วทำเป็นเหมือนไม่เคยได้รับการอบรมศึกษามาเลย ข้อปฏิบัติที่เคยได้รับการศึกษาและปฏิบัติจากท่านมา เลยค่อยร่วงโรยและเสื่อมโทรมลงวันละเล็กละน้อย สุดท้ายไม่มีอะไรยังเหลืออยู่ในความประพฤติ และเพศของพระซึ่งเป็นเพศที่น่าเคารพเลื่อมใสเลย

ดังนั้น ผู้มาศึกษาทุกท่านจึงควรซึ่งกำลังใจของตัวเสมอ ว่าเวลานี้เราอยู่ในภาวะเช่นไร และควรจะฝึกหัดตัดแปลงตนอย่างไร จึงจะเป็นไปเพื่อความก้าวหน้าทางภายใน เมื่อได้รับการสำเหนียกศึกษาในทางตา ทางหู เพื่อความรู้ความฉลาดสำหรับเรา จากครูอาจารย์ และหมู่เพื่อนแล้ว ต้องถือธรรมที่ได้ยินได้ฟังเหล่านี้มาเป็นเครื่องปกครองตน ประหนึ่ง พระพุทธเจ้าคอยตักเตือนอยู่เสมอ เพราะพระพุทธเจ้าคือสวากขาตธรรมนั้นแล ผู้ปฏิบัติ ควรทำการจัดจ้องต่อการศึกษาโดยนัยที่กล่าวมา จะเป็นผู้มีอนาคตอันแจ่มใสและเจริญรุ่งเรือง เพราะเวลาอยู่กับครูอาจารย์ ก็จรูระทุกด้านก็มีน้อย ไม่ค่อยจะมีเรื่องเกี่ยวข้องกังวล แม้ภาระในการแนะนำสั่งสอนคนอื่นก็ยังไม่มีสำหรับเราผู้กำลังตั้งหน้าต่อการศึกษา และ

ปฏิบัติอยู่กับครูอาจารย์ มีเฉพาะหน้าที่ที่จะพยายามปรับปรุงตัวเองด้วยข้อปฏิบัติตามแนวทางที่ท่านสั่งสอนแล้วเท่านั้น

ควรทราบไว้เสมอว่า การมาอยู่และอบรมศึกษาด้วยกัน อย่าเข้าใจว่าเป็นของเที่ยง เพราะสภาพทั่ว ๆ ไปที่ปรากฏอยู่รอบตัวย่อมเป็นเช่นเดียวกับสภาพคือตัวเรา เป็นของไม่แน่นอนทั้งนั้น และไม่มีสิ่งใดจะเป็นของคงที่ในโลกแห่งไตรภพ บางทีอาจารย์จากเราไปเสียบ้าง เราจากท่านไปเสียบ้าง เราจากหมู่คณะไปเสียบ้าง หมู่คณะจากเราไปเสียบ้าง เมื่อเหตุอันเป็นอันตายให้พลัดพรากกันไปเสียบ้าง จึงไม่ควรนอนใจในการมาอบรมศึกษาว่าเป็นของยึดยาวและแน่นอน โดยต่างฝ่ายและต่างเรื่องจะไม่ใช่ของแปรปรวน เพราะทุกสิ่งย่อมแปรปรวนไปตามสภาพของตน

ความมุ่งมั่นเป็นของสำคัญมาก จะประกอบกิจการใด ๆ ถ้าไม่มีจุดที่มุ่งย่อมไม่มีจุดแห่งความสำเร็จ เพราะคนทั่วโลกมีงานเป็นอาชีพ ย่อมมีเข็มทิศทางเดินเพื่อความสำเร็จทั้งนั้น ส่วนเราผู้เป็นนักบำเพ็ญทางพระศาสนา มีเข็มทิศตั้งไว้อย่างไรบ้าง และตั้งไว้แค่นั้น ต้องพิสูจน์ตัวเสมอไป ไม่เช่นนั้นจะไม่มีหลักยึดเพื่อทางดำเนิน การกระทำทุกสิ่งจะไม่เป็นขึ้นเป็นอัน และหาจุดสำเร็จไม่เจอตลอดกาล

ถ้าตั้งเข็มทิศคือความมุ่งมั่นเพื่อแดนพ้นทุกข์โดยถ่ายเดียวประจำใจ ก็ควรย้อนจิตเข้ามาดูข้อปฏิบัติ และความตั้งใจบำเพ็ญของตน ว่าเป็นไปตามเข็มทิศที่ตั้งไว้หรือไม่ ควรทบทวนเสมอ และพยายามปรับปรุงปฏิบัติทาเครื่องดำเนินของตนให้เข้ารูปกับความมุ่งหวังเป็นลำดับ อย่างนำคำว่า ลำบาก เกียจคร้าน เป็นต้น เข้ามาแทรกในวงความเพียร จะขัดแย้งกับหลักศาสนา ซึ่งมีได้สอนให้คนเกียจคร้านโดยเห็นว่าลำบากในการทำงาน และจะขัดแย้งต่อปฏิบัติทาของตนซึ่งอยู่ในวงศาสนาอันเดียวกัน

โปรดทราบไว้อย่างฝังใจว่า ความเห็นว่าลำบาก ความเกียจคร้าน ความอ่อนแอเหล่านี้ คือเขาคินแห่งที่บคอยกั้นความเจริญของโลกและธรรมให้หาทางดำเนินไม่ได้ เราจึงไม่ควรดำเนินทางสายนี้เพื่อหาความเจริญแก่ตนเองและส่วนรวม เมื่อปรากฏขึ้นจงทราบทันทีว่า คือตัวข้าศึกอันใหญ่หลวงซึ่งจะมาขัดขวางทางดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์ของเรา จงรีบแก้ไขและปลดเปลื้องทันที อย่าให้สิ่งดังกล่าววนอนจมอยู่ จะกลายเป็นวัตถุเครื่องทำลายที่มั่นเพื่อความเจริญของเราโดยแน่นอน

ผู้ยังเห็นว่าความเกียจคร้านเป็นต้นนี่คืออยู่ ธรรมชาตินี้จะต้องเจริญขึ้นทุกระยะ แต่ผู้นั้นจะกลายเป็นคนอับเฉาลงเป็นลำดับ ผู้มีความขยันหมั่นเพียร มีสติตั้งมั่นตลอดเวลา มีปัญญาไตร่ตรองทุกอิริยาบถ จะเป็นผู้เจริญก้าวหน้า และหลุดพ้นไปได้โดยลำดับ อนึ่ง

พระพุทธเจ้าสอนกรรมฐานห้า อันเป็นส่วนใหญ่ของอวัชระเพื่อแก้ความหลงมัวเมาของมวลสัตว์ผู้ยังข้องอยู่กับสิ่งเหล่านี้ จนถดถอยและหลุดพ้นไปได้ นับจำนวนไม่น้อย แม้พระพุทธเจ้าและสาวกก็ได้ตรัสรู้ขึ้นมาเพราะธรรมะเหล่านี้ แต่เมื่อเรานำมาปฏิบัติต่อตัวเราทำไมจึงไม่ค่อยปรากฏผลเท่าที่ควรจะเป็นได้

ข้อนี้จะไม่เป็นเพราะเราชินต่อยาจนเกินไปหรือ แล้วกลายเป็นทำนองว่า เรียนกรรมฐาน และจดจำจนติดปาก แต่ความอยากพ้นทุกข์ยังไม่เคยมีในใจ จึงไม่สนใจต่อธรรมเครื่องหลุดพ้น ถ้าสนใจใฝ่ธรรมเพื่อหาทางออกเท่าที่ควรจะเป็นได้ ก็ควรเห็นธรรมที่ตรัสไว้ว่าเป็นธรรมจำเป็นสำหรับตัว แล้วนำไปปฏิบัติจนกลายเป็นคนมีคุณค่าขึ้นมา ยังจะเห็นธรรมที่ตรัสไว้เป็นธรรมมีคุณค่าขึ้นภายในตัวอีกมากมาย การพยายามแหวกว่ายเพื่อเอาตัวรอดจากกองทุกข์ที่กดขี่บังคับใจ ก็จะเห็นว่าเป็นภาระสำหรับตัว ไม่นิ่งนอนใจดังที่เคยเป็นมาและเป็นอยู่ขณะนี้

อนึ่ง เราควรคำนึงถึงศิษย์พระตถาคตผู้ออกจากตระกูลต่าง ๆ มุ่งหน้ามาหาพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นสรณะ ช่วยปลดเปลื้องทุกข์ออกจากใจ ไม่ปรากฏว่านอนจมอยู่กับความเกียจคร้าน ไม่นำพาต่อสมณกิจที่ทรงสั่งสอน นอกจากจะพยายามตะเกียกตะกายตนเองจนสุดกำลังของความเพียร และคว้าเอาชัยชนะมาครองใจด้วยความมองอาจกล้าหาญในสังคมแห่งสาวกด้วยกันเท่านั้น ไม่เคยปรากฏธรรมปลอมแปลงประเภทดังกล่าว เข้าไปแทรกอยู่ในวงแห่งสาวกเลย การปฏิบัติศาสนกิจทุกประเภทเพื่อตนเอง ไม่ใช่กิจประเภทเด็กเล่นตุ๊กตาในบ้าน แต่เป็นกิจที่ผู้มุ่งต่อผลแห่งธรรมเป็นชั้น ๆ จะถือเป็นกิจจำเป็นตามความมุ่งหวัง แล้วตั้งหน้าทำเพื่อความสมบูรณ์ในกิจนั้น ๆ จริง ๆ

ยกตัวอย่างเช่น การให้ทาน รักษาศีล ภาวนาทุกประเภทไม่ใช่เป็นกิจที่ทำ และผลที่พึงได้รับจะเป็นของไม่สำคัญพอผู้มุ่งผลจะไม่ทำความหนักแน่นในกิจที่ตนทำ แต่เป็นความสำคัญเสมอกัน เช่นเดียวกับอวัชระทุกส่วนในตัวเรา ย่อมมีความสำคัญไปตามหน้าที่ของตนทุกอาการฉะนั้น ดังนั้นการบำเพ็ญความดีทุกประเภท อย่าเข้าใจว่าจะมีทางอื่นเป็นทางที่พอทำได้นอกเหนือไปจากความหมั่นเพียร พอที่ผู้บำเพ็ญจะหาทางเล็ดลอดได้ด้วยวิธีอื่น ๆ ในวงศาสนาของพระพุทธเจ้า สอนคนให้มีความ پاکเพียร อดทนและฉลาดแสวงหาทรัพย์ภายนอกและทรัพย์ภายในโดยทางที่ชอบ ไม่ได้สอนให้นั่ง ๆ นอน ๆ คอยผลอยู่เฉย ๆ โดยไม่ทำต้นเหตุเอาไว้ ฉะนั้น ความขยันหมั่นเพียรจึงเป็นหลักทรัพย์สมบัติทุกประเภท

ผู้จะต้องหลักทรัพย์ภายในให้กลายเป็นโลกุตระสมบัติขึ้นมา จึงควรตั้งหลักใจอันสัมปยุตด้วยสติปัญญาสูงที่กาย แล้วให้จิตท่องเที่ยวอยู่ในวงของกายทุกอิริยาบถและอาการ

เคลื่อนไหว อย่างไม่ต้องเป็นสติขึ้นมาโดยติดต่อกันเป็นลำดับ ปัญญาที่มีความแยกคายไปตาม อากาณนั้น ๆ เช่นเดียวกับเส้นบรรทัดที่ขีดติดไม้ไว้ และโปรดบริกรรมภาวนาเสมอว่า พระ พุทธเจ้ากับพระสาวกไม่ใช่ผู้ลูบ ๆ คลำ ๆ ทำบ้างไม่ทำบ้าง เกียจคร้านบ้าง นอนเอนมือ เกยหน้าผากบ้าง แต่เป็นผู้เอาจริงเอาจัง เอาเป็นเอาตายจริง ๆ ไม่เสียดายชีวิต เป็นผู้มุ่ง หน้ากล้าตายด้วยความเพียรเพื่อความหลุดพ้นจริง ๆ เวลาารู้ถึงธรรมของจริงที่สุดส่วน ไม่มี ทางตำหนิว่าธรรมให้ผลไม่สมกับเหตุที่ทำแบบรอดตาย เพราะเวลาให้ผลไม่พ้นตาย

การบริกรรมคำเหล่านี้อยู่เสมอ จะช่วยเตือนสติให้เตรียมพร้อมในความเพียร ด้วย ความเข้มแข็งและอดทนต่อกิจการทุกกรณี การบำเพ็ญเพื่อสมาธิก็จะรู้ถึงสมาธิอันแท้จริง พิจารณาทางด้านปัญญา ก็จะรู้ถึงปัญญาอันแท้จริง และรู้ถึงวิมุตติหลุดพ้นอย่างแท้จริง ไม่มี การแบ่งรับแบ่งสู้ ทำนองจะไปบ้างจะอยู่บ้าง ผลสุดท้ายก็ไปไม่รอด เพราะความเกียจคร้าน อ่อนแอหลุดลากไว้

ฉะนั้น เพื่อความแน่นอนและมั่นคงแก่ผู้บำเพ็ญ จึงควรบริกรรมภาวนาตามคำข้าง บนและท่องคาถาซึ่งแปลอย่างง่าย ๆ ว่า หนักต้องเอา เบาต้องทำ ยากต้องเพียร โดยไม่ ต้องคาดคะเนมรรค ผล นิพพาน ซึ่งอยู่ในวงความเพียร จะเป็นผู้รู้ฟื้นขึ้นมาให้ประจักษ์ อย่างเต็มใจ ทั้งนี้คือทางดำเนินของสธนะเรา พุทธิ สรณ คัจฉามิ จงถึงท่านด้วยใจจริง พร้อมด้วยข้อปฏิบัติเครื่องตามเสด็จ อย่าให้ถึงแบบหลับ ๆ ตื่น ๆ เพราะพระพุทธเจ้ามิใช่ ผู้หลับ ๆ ตื่น ๆ ธมฺม สรณ คัจฉามิ จงถึงธรรมด้วยน้ำใจแบบธรรมที่สอนไว้ ดำเนินตาม หลักธรรมและเห็นแก่ธรรม ไม่เห็นแก่ปากแก่ท้อง ด้วยอำนาจของกิเลสตัณหาหลุดลากไป สงฺฆ สรณ คัจฉามิ จงถึงสาวกท่านด้วยความถึงใจจริง ๆ สุปฏิปนฺโน อชฺช ญาเย สามิจิ ๗๗ สาวกสงฺโฆ นี้คือทางดำเนินของท่าน โปรดยึดมาเป็นหลักใจและข้อปฏิบัติ

ท่านพาดำเนินอย่างไรก็ดำเนินตามท่าน ท่านพาเข้าป่าก็เข้าด้วย ท่านพาขึ้นเขาก็นั่ง ด้วย ท่านพาลงถ้ำก็ลงด้วย ท่านพาอยู่รูกขมุขคือโคนไม้ร่มไม้ก็อยู่ด้วย ท่านพาดกียอมอด ด้วย ไม่ต้องกลัวตาย ท่านพามักน้อยก็ทำตาม ไม่เป็นคนมักมาก ท่านพาสันโดษก็สันโดษ ด้วย ไม่เป็นคนโลภมากและอยากไม่มีความพอดี ท่านพาอาจหาญเด็ดเดี่ยวก็เด็ดด้วย ไม่ เป็นคนอ่อนแอ พุดง่าย ๆ ก็ว่าครูถึงไหนลูกศิษย์ก็ถึงนั้นในการบำเพ็ญตน เพราะพระพุทธ เจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มิใช่เป็นเพศฆาตพองจะสังหารผู้มีความเพียรเพื่อตามเสด็จให้ ตายซึ่งควรจะกลัวกัน

อุบายวิธีความฉลาดรอบคอบเพื่อตัวเองนั้น เป็นความแยกคายของแต่ละท่านที่จะ พลิกแพลงภายในตัวเอง เพราะการศึกษาไปจากครูอาจารย์เป็นสิ่งที่หลงลืมได้ง่าย ทั้งนี้

เพราะไม่ใช่สมบัติของเราอย่างแท้จริง เป็นเพียงหีบหีบมทานมาช่วยตัวเอง เพื่อการตั้งเนื้อตั้งตัวในชั้นเริ่มแรกซึ่งยังไม่มีความสามารถ พอทำจิตให้มีกำลังบ้างเท่านั้น ซึ่งควรพยายามคิดหาอุบายโดยลำพังตนเองได้ จึงควรชวนช่วยโดยอุบายต่าง ๆ ตามลำพังตนเองบ้าง ให้ท่านช่วยแนะนำบ้างในสิ่งที่ตนยังไม่สามารถ

นักปฏิบัติพยายามฟิตตนโดยวิธีที่กล่าวมา สติและปัญญาต้องนับวันมีกำลังแกล้วกล้า และสามารถเป็นเจ้าของสมบัติอันสิ้นค่า ซึ่งมีอยู่กับใจโดยแน่นอน เป็นแต่เวลานี้สิ่งปกคลุมที่มีอยู่ดั้งเดิมปกปิดใจไว้เท่านั้น จึงกลายเป็นผู้ไม่มีราคา กลายเป็นผู้มีมดหนา ปัญญาทึบ กลายเป็นผู้ครองชั้นห่าอยู่เปล่า ๆ โดยไม่ทราบว่ชั้นห่าคืออะไรและเป็นอะไร แล้วถอดกุมชั้นห่าอยู่ทั้ง ๆ ที่เป็นสภาพจะแตกสลายอยู่ทุกระยะโดยไม่รู้สึกรู้ตัว และยังเห็นว่าชั้นห่าเป็นเรา เป็นของเราอย่างสนิทและตายใจ

ต่อเมื่อได้ทำการค้ำยเชื้อขุดค้นด้วยสติปัญญา และความเพียรไม่ลดละ ทุกสิ่งที่เคยปิดบัง และเป็นข้าศึกต่อตัวเอง ก็จะค่อยเปิดเผยออกมาตามหลักความจริง ตามลำดับของความเพียรที่มีกำลังพอ ชั้นห่านี้แลเป็นรากฐานสำคัญ เพราะการผูกก็คือชั้นห่าเป็นเครื่องผูก ซึ่งเนื่องมาจากจิตเป็นผู้เขลาต่อตัวเองและชั้น การแก้ก็จำต้องแก้ในจุดที่ผูกนั้น แล ด้วยความฉลาดที่มีความเพียรเป็นเครื่องสนับสนุน แต่เราอย่ามัวคอยรับเอาสติปัญญาจากครูอาจารย์ด้วยความประมาทนอนใจ โดยเข้าใจว่าสติปัญญาไม่มีอยู่กับตน จึงพยายามฟิตสติปัญญาขึ้นมาเป็นประโยชน์ และเป็นสมบัติของตน

เพราะสติปัญญามีใช้สินค้า พอจะมีผู้นำมาประกาศขายตามตลาดห้างร้านและสถานที่ต่าง ๆ เพื่อคนซ้เกียจคิดค้นจะมีทางไปเที่ยวหาซื้อมาปิดไว้ที่หน้ากุฎี และที่อยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ พอให้คนที่ผ่านไปมาได้อ่านว่าสติปัญญาของคนซ้เกียจ หรืออ่านว่ากุฎีที่อยู่ของคนซ้เกียจ เพื่อจะได้มีเกียรติบ้างว่า แม้นตนจะเป็นคนซ้เกียจคิดค้นทางสติปัญญา แต่ก็ยังมีป้ายติดไว้หน้ากุฎีที่อยู่ให้เขาได้อ่านบ้าง นี่สติปัญญาที่ไปคอยรับเอาจากครูอาจารย์ จะเป็นเพียงทำนองป้ายติดหน้ากุฎี และที่อยู่เท่านั้น ไม่มีประโยชน์อะไรนัก นอกจากปัญญาจะเกิดจากนักค้นคว้าด้วยความขยันหมั่นเพียร สติปัญญาก็จะกลายมาเป็นสมบัติของคนนั้นเท่านั้น

อนึ่ง การบำเพ็ญความดีสำหรับตัวโดยเฉพาะ อย่าตำหนิตนว่ามีบุญวาสนาน้อย ถ้าจะตำหนิจงตำหนิเวลาจะทำความชั่ว ซึ่งจะพาตัวให้เสีย ดีกว่าจะตำหนิตนในเวลาจะทำความดี เพราะการทำความดีไม่มีทางซึ่งจะควรตำหนิอะไรเลย นอกจากจะพยายามทำให้มากขึ้นเป็นลำดับ ๆ จนเป็นลูกที่ดีของพระพุทธเจ้าได้ด้วยการทำความดีเท่านั้น ไม่มีทางที่

นำตำหนิ วิจารณ์จะมีมากหรือน้อยก็ได้เกิดจากการตำหนิ แต่เกิดจากการบำเพ็ญมากหรือน้อยของตนต่างหาก จึงไม่ควรนำการตำหนิเข้ามารุกรานวิจารณ์ของตน เพราะการตำหนิในทำนองนั้นเกิดจากเรื่องความเกียจคร้านอ่อนแอ ซึ่งจะพาให้ความดีที่ควรจะได้จากการกระทำเสียไป ที่เรียกว่าตำหนิเพื่อทำลาย มิใช่ตำหนิเพื่อก่อตั้งส่งเสริม ก็วิจารณ์มากหรือน้อยที่มีอยู่กับตัว ไม่ปรากฏว่ามีใครมาสร้างให้ และมาตัดทอนให้น้อยลง จะมีมากหรือน้อยก็เป็นเรื่องของตัวสร้างมาเองโดยเฉพาะ ไม่มีผู้ใดสามารถมาฉีกไปได้ด้วย พอจะหาทางตำหนิไม่เข้าตำรา แลหาทางเสื่อมเสียแก่ตัวเอง

ถ้ารู้ว่าวิจารณ์น้อยก็ดีแล้ว จะได้เร่งรีบสร้างเพิ่มเติมให้มากมุนขึ้นจนเพียงพอกับความต้องการ ตามคติธรรมดาทุกสิ่งเริ่มแรกก็ต้องเล็ก ต่อไปก็ใหญ่โตขึ้นเป็นลำดับ ถ้ามีเครื่องบำรุงโดยสม่ำเสมอ เช่นช้างหรือปลาใหญ่ในทะเล เกิดทีแรกก็เป็นเพียงลูกช้าง ลูกปลา ต่อมาก็ค่อยเติบโตขึ้นเป็นลำดับ เพราะอาหารเครื่องบำรุง จนกลายเป็นพ่อช้าง แม่ช้าง พ่อปลา แม่ปลาได้ การบำเพ็ญคุณงามความดีเบื้องต้นก็ต้องเล็กน้อยไปก่อน เมื่อการบำเพ็ญเป็นไปโดยสม่ำเสมอไม่ลดละ ก็กลายเป็นของมากขึ้นเอง จนกลายเป็นผู้มีบุญวาสนามากขึ้นมา เช่นพระพุทธเจ้าเป็นต้น พุทธอะไรก็มีคนเชื่อและนับถือ แม้ศาสนธรรมที่พวกเรามีความเคารพเลื่อมใส และปฏิบัติตามจนฝากชีวิตจิตใจ ฝากเป็นฝากตายอยู่ทุกวันนี้ ก็คือธรรมของท่านผู้มีวาสนามากนั่นเอง ท่านก็มีวาสนามาก ธรรมก็เป็นธรรมของท่านผู้มีวาสนามาก พระสงฆ์องค์อรหันต์ก็เนื่องมาจากวาสนาของพระพุทธเจ้าเป็นผู้ช่วยพยุง จนกลายเป็นผู้มีวาสนามากขึ้นมาตามพระพุทธเจ้า

สรุปความแล้ว ภาระของพวกเราคือองค์วาสนาอันอุดมมงคลอย่างยิ่งนั้นแล เราเป็นลูกของท่านผู้มีวาสนามาก เหตุใดจะน้อยใจว่าตนไม่มีวาสนา หรือตนมีวาสนาน้อย พ่อของเราเป็นกษัตริย์ เราแม้จะมีใช้องค์กษัตริย์แท้ แต่ก็คือลูกกษัตริย์อยู่นั่นเอง จึงควรบำเพ็ญตนให้เป็นผู้มีบุญวาสนามาก จะได้ครองตำแหน่งเป็นธรรมราชา ผู้มีธรรมเป็นใหญ่เป็นอำนาจ เปลี่ยนจากนามเดิมที่ว่าผู้มีกิเลสตัณหาเป็นเจ้าเรือนครองใจ อยู่เฉย ๆ จะให้มีวาสนามากมุนขึ้นมานั้น มันเป็นไปได้แต่ไหนแต่ไรมา อย่าพากันคิดเอาวาสนาแบบवादมโนภาพ เตี้ยเขาจะหาว่าเป็นคนขวางโลก จะอยู่กับโลกเขาไม่ได้ ยิ่งเป็นการลำบากมากจงพากันสร้างวาสนาเองด้วยการบำเพ็ญความดีโดยประเภทต่าง ๆ ตามแบบพระพุทธเจ้าพาสร้างมา จะเป็นความชอบธรรม และจะเป็นผู้มีวาสนามากขึ้นเป็นลำดับ ไม่เสียการที่อยู่กับโลกของผู้มีธรรมะ

ใจกับสติปัญญาก็เป็นสิ่งที่รอคอยการบำรุงจากเราอยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกับสัตว์ เลี้ยงรอรับอาหารจากเจ้าของฉะนั้น ดังนั้นจึงควรสนใจต่อการบำรุง สติปัญญาจะมีทางแก้ ก้าว และรวดเร็วต่อการพิจารณา และต่อเหตุการณ์ที่มาเกี่ยวข้อง กาย วาจา ใจ เคลื่อน ไหวไปทางใดจะตามรู้ให้ทันกัน ไม่เช่นนั้นจะเอาตัวไปไม่รอด ผู้ฝึกหัดสติปัญญาเพื่อความ หลุดพ้นต้องฝึกอย่างนี้ พระพุทธเจ้าเราก็ดรามาแล้วในพระประวัติ ตลอดครูอาจารย์ซึ่งเป็น ที่เคารพนับถือในหมู่มชน ท่านทำตามแบบพระพุทธเจ้า มิได้ทำด้วยความสะเพร่ามั่งง่าย ท่านทำอะไรทำจริง ๆ ไม่เช่นนั้นท่านจะไปอยู่ในป่าในเขาซึ่งเป็นที่น่ากลัวได้อย่างไร เสือหิว ก็พาไปกิน อะไรหิวต้องการเลือดเนื้อก็มาเอาไปกิน อะไรชอบก็มาเอาไป ไม่หวงแหนและ กลัวตาย รอดตายจากอันตรายแลความเพียรกล้า จึงกลับมาเป็นผู้ทรงความรู้ความฉลาดไว้ อย่างภาคภูมิใจ เรื่องของท่านท่านดำเนินอย่างนั้น

ถ้าเป็นนักปฏิบัติเพื่อธรรมอันยอดเยี่ยมแล้วต้องทำอย่างนั้น มีความมองจากล้าหาญ ไม่ต้องเสียดายชีวิตเพราะชีวิตที่ตายไปเปล่า ๆ โดยไม่ได้ทำประโยชน์นั้น ไม่รู้จักภพชาติ จนตนเองผู้เกิดและตายก็นับไม่ได้ ชีวิตที่ผ่านไปเฉย ๆ โดยไม่มีคุณงามความดีอะไรเป็น เครื่องประดับตนนั้น ไม่ผิดอะไรกับหนูตายตัวหนึ่ง เวลานี้เรากำลังจะทำชีวิตของตนให้เป็น ของมีคุณค่า เช่นเดียวกับชีวิตของพระพุทธเจ้าและสาวกท่าน เต็มสติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียรของตน แม้จะไม่สมบูรณ์แบบเหมือนพระองค์ ถึงแม้ท่านจะนิพพานไปแล้วด้วย ความสลายแห่งธาตุขันธ์ แต่คุณสมบัติทุกประเภทยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ พุทธิ ธมฺมํ สงฺฆิ สรรณํ คจฺฉามิ ต่างก็ยังมีเต็มบทเต็มบาทไม่ขาดไปแม้แต่วรรคเดียวตอนเดียว ดังนั้นทุกท่าน โปรดทำความพยายามต่อความเพียร

สติตั้งไม่ได้วันนี้ วันหน้าจะเอาอะไรมาตั้งให้ได้ วันนี้ล้มละลาย วันหน้าจะตั้งได้ อย่างไร วันนี้คือเราผู้เหลว วันหน้าก็คือเราคนเหลวผู้นี้อยู่นั่นเอง จงพยายามหาอุบายสอน ตนอยู่อย่างนี้ อย่าปล่อยตัวจะหาที่พึ่งไม่ได้ตลอดเวลา เพราะโง่ต่อมารยาของกิเลสเราก็เคย โง่มานาน ไม่มีผลดีอะไรเกิดขึ้น พอจะให้ความสนิทติดจมอยู่กับเขา ถ้าไม่พยายามแก้ ด้วยสติปัญญาและความเพียร จะไม่มีทางเล็ดลอดออกไปได้ ไม่ว่าวันนี้ วันหน้า และชาตินี้ ชาติหน้า จะเป็นอยู่ทำนองนี้ตลอดไป เพราะเป็นเรื่องของใจกับกิเลสที่พาให้โง่ชนิดเดียวกัน จึงพาให้เราได้รับทุกข์ดังที่เคยเป็นมา ไม่มีอะไรจะดีและแปลกไปกว่าที่เป็นมาแล้ว และกำลังเป็นอยู่ขณะนี้ จึงไม่ควรสงสัย นอกจากจะพยายามแหวกว่ายไปให้พ้นฝั่งแห่งกอง ทุกข์ที่มีอยู่รอบตัวเท่านั้น ไม่มีทางอื่นจะพอผ่อนคลายความตึงเครียดระหว่างกิเลสกับจิต กองทุกข์กับเราซึ่งกำลังเป็นไปอยู่ทั้งวันทั้งคืน ไม่มีเวลาหยุดพักเหมือนงานอื่นใด

ผู้ปฏิบัติถ้ามีวเมาประมาท จะไปไม่ถึงแดนแห่งความสมหวัง แต่จะถูกกิเลสมารซึ่งมีเล่ห์เหลี่ยมอันแหลมคมหลอกต้มจนได้ เพราะธรรมชาตินี้เป็นทั้งนักย่องเบา เป็นทั้งนักล้วงกระเป่า เป็นทั้งนักปล้นจี้ เป็นทั้งนักหลอกลวง เป็นทั้งนักต้มและนักตุ๋น ร้อยแปดพันประการ ถ้าเราเผลอก็ย่องเบาบ้าง ล้วงเข้าไปในจุดที่มีช่องโหว่ของสติปัญญาบ้าง จุดที่เราไปอย่างสด ๆ ร้อน ๆ บ้าง มีอุบายทำทางต่าง ๆ ให้พลอยเชื่อและหลงไปตามบ้าง หลอกเข้าในห้องหรือในที่จวนมุม แล้วปิดประตูใส่กลอนข้างนอก ชั่งเราไว้ข้างในให้นั่งสิ้นท่ามือกอดเข้า น้ำตาไหลนองอยู่ในห้องซัง (กองทุกข์) บ้าง ตัวของมันเผ่นหนีไปไหนไม่ทราบ ร่องรอย เวลาเรามีสมบัติมันมาช่วยกินช่วยยืมจนหมดไปกับตัว แต่เวลาเราจนมันคอยมาซ้ำให้จมมิดลงไป เมื่อเราลงถึงชั้นจมมิดแล้วมันไม่มามองเลย

นี่ลักษณะของกิเลสมาร ไม่ว่าจะอยู่กับผู้ใดต้องทำผู้นั้นให้เป็นดังนี้ทั้งนั้น ไม่เคยเปลี่ยนหน้ามาเป็นมิตรสหายพึงเป็นพึ่งตายได้ แม้แต่สัตว์เลี้ยงในบ้านมันยังรักเจ้าของ สัตว์บางตัวเป็นที่พึ่งเป็นและพึ่งตายได้จริง ๆ และมีความสัจย์ซื่อต่อเจ้าของมาก เช่น สุนัข เป็นต้น มันยังดีกว่ากิเลสมารที่นอนกินนอนถ่ายอยู่บนหัวใจของคน แต่มีได้ทำคุณประโยชน์อะไรให้ นอกจากจะเนรคุณแก่ผู้พะเน้าพะนอมมันด้วยซ้ำไปเท่านั้น ไม่มีหวังก้าวหน้าเพื่อความ สุข ความเจริญทางใจจากกิเลสทุกประเภทเลย

พระพุทธเจ้าท่านรู้จักรากฐานบ้านเมืองและโคตรแซ่ของกิเลส ตลอดความเป็นไปของมัน ว่ามีนิสัยควรคบ และควรไว้วางใจอย่างไรหรือไม่ จึงนำประวัตินิสัยของมันมาประกาศสอนโลก ให้รู้จักวิธีปฏิบัติและวิธีหลบภัยจากมัน ซึ่งคอยจะก่อวินาศกรรมให้แก่ผู้รู้เท่าไม่ถึงการณ์อยู่ตลอดเวลา และแสดงธรรมะประเภทน้ำดับไฟให้เป็นเครื่องมือแก้ไข และสังหารสิ่งที่กล่าวมาให้ดับไปตามลำดับของความพยายาม จนสามารถดับได้ ใจจึงเป็นธรรมทั้งดวง หมดสิ่งปลอมแปลง ไม่มีอะไรแอบแฝงคอยทำพิษแก่ใจได้ดังที่เคยเป็นมา ดังนั้นท่านนักปฏิบัติโปรดพยายามเต็มฝีมือ ให้โลกได้รำลือว่าเป็นลูกศิษย์พระตถาคตผู้กล้าตายในสงคราม เพื่อตามเสด็จพระพุทธเจ้าจริง ๆ อย่าให้เขาเล่าลือว่าลูกศิษย์พระพุทธเจ้ามีแต่คนเกียจคร้านอ่อนแอ จะทำอะไรก็กลัวจะเหน็ดเหนื่อย จะเข้าป่าเข้าเขาหาที่บำเพ็ญก็กลัวแต่จะอดตาย จะอยู่ในที่เช่นนั้นก็กลัวแต่เสื่อจะมากิน คล้ายกับเสื่อไม่ใช่สัตว์กลัวมนุษย์ แต่กลับเห็นเนื้อมนุษย์เป็นอาหารเสียอีก

การบำเพ็ญตัวตั้งข้อตัน โลกจะชมก็ชอบธรรม แต่การทำตัวแบบข้อหลัง แม้โลกจะดีก็ชอบแก่เหตุ เพราะศาสดามีได้ทรงดำเนินมาอย่างนั้น และไม่ได้สอนพวกเราให้ทำอย่างนั้น การปฏิบัติธรรมแม้จะไม่เกี่ยวข้องกับการดิชมของโลก แต่กิริยาที่ทำได้ และช่วยมันเป็น

เครื่องประกาศโลกอยู่โดยดี ฉะนั้นจำต้องพูดเกี่ยวกับการติชมไว้เช่นนั้น เพราะเป็นเรื่องที่จะหนีจากการติชมไปไม่พ้นทั่วดินแดน ด้วยเหตุนี้ท่านนักปฏิบัติจึงเร่งฝึก้าวทางความเพียรเพื่อถึงแดนชัยในเร็ววัน จะได้จะถึงในวันนี้อย่างเป็นที่พอใจของเรา ผู้เคยโชกโชกกับกิเลสกองทุกข์มานาน ไม่เป็นที่น่าอาลัยและเสียดายอะไรอีก เพราะเป็นสิ่งที่เคยผ่านมาอย่างเต็มหูเต็มตาและเต็มใจแล้ว อยากรจะก้าวพ้นจากหัตถ์ของร้อน ๆ ก็ต้องเร่งตัวเองอย่างสุดกำลังเท่านั้น จะสมกับผู้เห็นภัยในความร้อน

ที่แนะนำท่านทั้งหลายมาก็เป็นเวลาหลายปี หากไม่ปรากฏมีความรู้ความฉลาดจากธรรมที่นำมาสอน ธรรมก็เท่ากับเป็นโมฆะไปเท่านั้น จะให้ครูอาจารย์ฝากจิตใจไว้กับใคร เมื่อผู้มาศึกษาไม่ทราบร่องรอยแห่งธรรมะซึ่งจะพอปฏิบัติรักษาตัวได้ ครั้นพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้วก็มีสาวกนำสืบแทนกันมา ครูอาจารย์ไม่อาศัยลูกศิษย์จะให้ท่านอาศัยใคร การแนะนำสั่งสอนทุกแห่งทุกมุม ทั้งหยาบ ทั้งละเอียด ทั้งหนัก ทั้งเบา ก็เพื่อผู้มาศึกษาทั้งนั้น เช่นสมัยท่านพระอาจารย์มั่นยังมีชีวิตอยู่ ท่านก็พยายามแนะนำสั่งสอนสุดกำลังความสามารถ ท่านอยู่ในป่าในเขาจนวันสิ้นอายุของท่าน ก็เพื่อเป็นคติอันดีแก่บรรดาลูกศิษย์ทั้งนั้น เฉพาะองค์ท่านจะไปแสวงหาอยู่ที่ใดก็ได้ ไม่เป็นปัญหา การที่ท่านชอบอยู่ในป่าเป็นประจำเช่นนั้น เพื่อความสะดวกสบายในทิวทัศน์ธรรมปัจจุบันของท่านผู้มีธรรมล้วน ๆ ครองใจ หนึ่ง เพื่อกุสบุตรจะได้ถือเอาเป็นคติตัวอย่างแล้วดำเนินตามร่องรอยของท่านจะเป็นผู้ทำพระศาสนาให้เจริญหนึ่ง

เราผู้เป็นศิษย์มีครูต้องดำเนินตามแบบครูที่พาดำเนินมา พยายามคิดค้นดูกายคตาทุกส่วนด้วยสติและปัญญา ถ้าจะดูข้างนอกเข้าไปข้างในก็จงดูตั้งแต่ผิวหนังเข้าไปเป็นลำดับแยกส่วนแบ่งส่วนดูให้เห็นชัดด้วยปัญญา บังคับจิตด้วยสติปัญญาให้ท่องเที่ยวอยู่ในกายวันหนึ่งคืนหนึ่งไม่ต้องเป็นอารมณ์กับอะไร ให้มีหน้าที่อันเดียวนี้เท่านั้น สติปัญญาจะไม่มีจริง ๆ หรืออย่างไร ต้องมีสติปัญญาขึ้น ณ ที่นั้น ขอให้มีความจดจ่ออยู่เช่นนั้นตลอดเวลาใจจะเห็นอำนาจของความเพียรที่มีสติปัญญาคอยควบคุมไปไม่ได้ จิตเคลื่อนไหวไปกับอารมณ์อะไรและที่ไหนก็ให้รับรู้ด้วยสติ ตามพิจารณาด้วยปัญญา จนกลายเป็นนิสัยของผู้สำรวมตนเป็นประจำ อยู่ที่ไหนก็มีสติและปัญญา

การพิจารณากายคตาก็พิจารณาโดยละเอียดถี่ถ้วน ไม่ทำแบบพรวดพราดพอขอไปที่ พิจารณาจนถึงฐานความจริงของกาย ซึ่งมีความจริงประจำตนอยู่แล้ว เมื่อสติปัญญาทราบตามฐานความจริงของกายอย่างชัดเจนแล้ว อุปาทานของกายหากหลุดลอยไปเอง จะหาความแน่นเหนียวมั่นคงมาจากไหน คำว่าฐานความจริงจะเป็นฐานความจริงของความ

ปฏิภูม ฐานความจริงของธาตุ หรือฐานความจริงของชั้นธได้ทั้งนั้น จงพิจารณาให้ถึงฐานความจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วปัญญาจะเชื่อมโยงไปถึงฐานความจริงนั้น ๆ โดยตลอดทั่วถึง อุปาทานที่เกี่ยวกับกายจะถอนจากกันโดยไม่มีปัญหา ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็เป็นประเภทชั้นธเหมือนกัน การพิจารณาก็สงเคราะห์ลงในธาตุหรือในไตรลักษณ์ เพราะเป็นสภาพแปรปรวนประจำตน เช่นเดียวกับกายอาศัยจิตเกิดขึ้นแล้วดับไป

คำว่า เวทนา มีได้ทั้งทางกายและทางใจ สัญญา สังขาร วิญญาณ กระเพื่อมขึ้นจากจิตแล้วกลายเป็นชื่อหนึ่งขึ้นมาที่เรียกว่า ชั้นธ ทุกชั้นธที่กระเพื่อมขึ้นต้องดับไป สิ่งที่ไม่เกิดขึ้น ไม่ดับไปตามชั้นธ เรียกว่า จิต นี่แหละเป็นที่ตั้งฐานทัพของอวิชชา ผู้บงการให้ชั้นธกระเพื่อมตัวไปทางฝ่ายสมุทัย การพิจารณาชั้นธเพื่อความชัดเจนตามความเกิดดับของเขา ก็เพื่อรู้ฐานที่เกิดของชั้นธทั้งหมด คืออวิชชานั้นเอง การพิจารณาชั้นธย่อมมีการถอยเข้าถอยออกซ้ำ ๆ ซาก ๆ จนทราบชัดทั้งการเกิดขึ้นและดับไปของชั้นธ และทราบชัดทั้งฐานที่เป็นที่เกิดของชั้นธ ฐานที่เกิดของชั้นธนั้นแหละคืออวิชชา จะไปหาอวิชชาที่ไหนกัน สติปัญญาฟาดฟันกันลงที่นั่น จะเห็นอวิชชาแตกกระจายออกจากจิตโดยประจักษ์กับปัญญา

เมื่อสติปัญญาซึ่งได้ฝึกซ้อมมาเต็มกำลัง ได้หยั่งและฟาดฟันลงที่จุดนั้นอย่างไม่ลดละ อวิชชาก็สลายตัวลงในขณะเดียวกัน พออวิชชาดับไปโดยสิ้นเชิง พุทธะที่บริสุทธิ์เต็มที่ และธรรมประเภท ธมฺโม ปทีโป ความสว่างแห่งธรรมอย่างเต็มดวงก็ปรากฏขึ้นอย่างเต็มที่ สงฺโฆ ผู้ทรงไว้ซึ่งพุทธะ และ ธรรมะอันบริสุทธิ์ ก็คือผู้รู้ว่าอวิชชาดับนั้นแล และเกิดขึ้นในขณะเดียวกัน สรุปลักษณะพุทธะ ธรรมะ และสังฆะ ซึ่งเป็นอัตสมมติ คือสมบัติที่ตนหาได้โดยเฉพาะ ได้ปรากฏขึ้นในขณะเดียวกัน เท่าที่ได้ปฏิบัติมาตามกำลังก็ดำเนินมาอย่างนั้น หากว่ารู้ก็เข้าใจว่าจะรู้อย่างนั้น ไม่มีอย่างอื่นเป็นที่ควรจะรู้

ปฏิปทาที่นำมาสั่งสอนท่านทั้งหลายมิได้มีปิดบังลึกลับ เปิดเผยมาเป็นลำดับจนหมดความสามารถ นับแต่เริ่มต้นปฏิบัติ ได้รับความทุกข์ลำบากเพราะการฝึกฝนทรมาณตนอย่างไรบ้าง ก็เล่าให้ฟังเพื่อเป็นคติแก่ท่านที่มาศึกษาจะยึดไปปฏิบัติต่อตัวเองได้ เท่าที่ควรแก่กำลังและจริตนิสัยที่เห็นว่าเหมาะกับตน เพราะวิธีฝึกกรรมบางวิธีเกี่ยวกับจริตนิสัยเป็นราย ๆ ความรู้เห็นต่าง ๆ ถ้ารู้เห็นก็คงจะเล่าให้ฟัง แต่จิตใจที่อยากรู้อยากเห็น แต่มันไม่รู้ไม่เห็นจึงสุดวิสัยที่จะนำมาเล่าสู่กันฟัง ดังนั้นทุกท่านโปรดระครองเรือของตนที่กำลังบรรทุกลิงของหนัก ๆ ให้ไปตามหนทางอันราบรื่นคือหลักกรรมวินัย ด้วยความเป็นนัก

สังเกตและพากเพียรต่อทางดำเนิน อย่าให้ไปโดนหินโสโครกเข้า เรื่องจะอับปางใน มหาสมุทรทะเลหลวง

รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส แต่ละอย่าง ๆ ล้วนเป็นหินโสโครก และสามารถทำ เรื่องที่ซบซึ่มระวังสำรวมให้อับปางและเสียหายได้ จงพยายามซบซึ่มไปด้วยความระมัดระวัง ที่ไม่ควรไปอย่าฝันไป ที่ไม่ควรอยู่อย่าฝันอยู่ สิ่งไม่ควรดูอย่าฝันดู สิ่งไม่ควรฟังอย่าฝันฟัง สิ่งที่ไม่ควรสุดดมอย่าฝันสุดดม สิ่งไม่ควรลิ้มรสอย่าฝันลิ้ม สิ่งไม่ควรสัมผัสถูกต้องอย่าฝัน สัมผัส และสิ่งไม่ควรคิดปรุงให้เป็นอารมณ์ อย่าฝันคิดปรุงด้วยความคะนอง เดี่ยวจะกลายเป็นลึงทอดแห และตายเพราะแหพันตัวโดยไม่รู้สึกรู้หาย เพราะไม่ใช้วิสัยของลึงจะไปเที่ยวทอด แหหาปลา ลึงจึงกลายเป็นปลา เพราะถูกแหพันจมน้ำตาย และกลายมาเป็นนิทานสอน พวกเรา สิ่งที่ท่านห้ามไม่ให้ฝันทำนั้น คือสิ่งมีชีวิตวิสัยของพวกเราควรทำ เดี่ยวสิ่งเหล่านั้นจะกลับพันตัวเข้าแล้วไปไม่รอด ต้องจอดเรือไว้เพียงเท่านั้น ไม่ถึงฝั่งแห่งพระนิพพาน ตัวเองก็ตายจมน้ำเพราะถูกแหพัน

สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้เกี่ยวข้องอย่าฝันทำ โปรดทราบว่ามันคือแหพัน ลึง ก็พวกเรามีใช้ลึงจะยอมให้แหพันจมน้ำตายทิ้งเปล่า ๆ มีประโยชน์อะไร เมื่อทราบแล้ว โปรดระวังสำรวม และพากเพียรในสิ่งที่ท่านสอนให้ทำทุกกรณี ซึ่งเป็นวิสัยของพวกเราจะเป็นไปเพื่อความสุขความเจริญโดยลำดับ จนถึงจุดหมายปลายทางคือพระนิพพาน อันอยู่ในวงความเพียรของเราทุกท่าน

ดังนั้น ในอวสานแห่งธรรม ขอความสวัสดิมีชัยจงเป็นไปในท่านทั้งหลาย ผู้มีความเพียรโดยนัยที่แสดงมาก็สมควรแก่เวลา จึงขอยุติลงแต่เท่านี้ เหว

www.Luangta.com or www.Luangta.or.th